

LAUS VITAE – PE MARGINEA UNOR INSCRIȚII DIN TIBISCUM

NICOLAE BRANGĂ

Emulația filosofică elenă — reacție majoră a spiritului tineresc uimit de geografia ce contopește într-un estetism unic elementele primare ale firii, soare sculptor și cer mereu senin, reflectate în valuri cu aripile frînte de limanul stîncos al Egeei — întîlnise la Roma opoziția unei mentalități austere, animată de pragmatism agrarian și „ingineresc“, militar și juridic. Și totuși, în momentele nodale ale vieții, romanii se împărtășeau din filosofia elenilor. Dar nu teoretizînd în tratate, ci laconic, în manieră reflexiv-dorică, pe stelele lor funerare, unde sentințe morale și judecăți succinte, adevărate decizii despre viață și moarte, exprimă întotdeauna ceva profund uman, util sau consolator. Descoperim aici vechimea de două ori milenară a literaturii sapiențiale populare românești, ideația, limbajul și rosturile sale.

Textele mortuare romane, inclusiv cele din provincia Dacia, pătînesc în marea lor majoritate prin laconism și stereotipie. Onomasticul și vîrsta decedatului, eventual cariera sa, identitatea curatorului și una din formulele de salutație consacrate întrunesc tot ce oferă ele trecătorului și exegetului. Acest laconism, sfiala de a filosofa înseamnă adîncă cunoaștere și împăcată acceptare a condiției umane, cu posibilitățile reale și limitele sale firești. Și chiar atunci cînd unii încearcă păreri despre rosturile firii, nu fac decît să întărească opinia majorității. Revelator este, în acest sens, sfîrșitul epitafului unui anonim daco-roman din Tibiscum, care decide clarvăzător: *...iamque levis pereat vanarum fabula rerum, / permaneat modo re congesta fama laborum* (iar de acum să piară frivolă poveste a deșartelor lucruri / și să rămînă doar faima fundată pe muncă și fapte reale)¹. Faima înseamnă deci veșnică pomenire, nemurire în planul istoriei, faptele și munca fiind condiția acestei nemuriri. Dar faptele consemnate de memoria colectivă aparțin celor care și-au consacrat ființa aspirațiilor colective. Și gloria lor nepieritoare este pe măsura jertfei lor. Iată adevăratul sentiment civic, abnegația anticilor în dăruirea personală spre binele public, suportul vocației lor pentru for și cîmpul de luptă.

În condițiile acestor convingeri pregnant cetățenești, semnificația sfîrșitului vieții este mai mult evocativ-morală decît metafizică. Reme-morarea faptelor celui plecat înăbușe strigătul de despărțire al celor rămași, banchetul funerar dobîndind astfel caracterul unei pioase meditații despre demnitatea vieții.

¹ I. I. Russu, *Inscripțiile Daciei romane*, Ed. Academiei, III, 1, București, 1977, nr. 174.

Înțelepciunea populară se întâlnește aici cu filosofia. Cu filosofia stoicilor, mai potrivită spiritului roman, de formație juridic-panteică, decît învățătura marelui Epicur, răspîdită la Roma de poetul Titus Lucretius Carus. Într-adevăr, reprezentanții de autentică stirpe latină ai stoicismului, Seneca și Marcus Aurelius, au interpretat în sens juridic conceptul de *om-cetățean-al-universului*², fundamentat strict ontologic de Zenon din Kition, părintele doctrinei porticului. Situat între entitățile morale *sua* (ale sale) și *aliena* (cele străine) — noțiuni împrumutate din dreptul roman — omul poate (și deci trebuie) să aleagă pe „ale sale” pentru a fi în acord cu sine și, implicit, cu legile proprii ale cetății-universale. Numai această adeziune, rațional consimțită, este în măsură să ofere omului adevărata libertate și fericirea. Conștiința datoriei civice împlinite devine astfel suprema valoare umană în stoicismul roman. Practica bărbăției, chibzuinței și dreptei judecări în cele social-politice (*officia*) menține valoarea cetățeanului (*persona*) tocmai prin acțiune conformă naturii (κατὰ φύσιν), în timp ce lășitatea, nechibzuința și in Justiția înseamnă alienare și degradare. Proclamînd perenitatea unor fapte și zădărnicia altora, anonimul tibiscens eternizase pe propria-i stelă funerară, în metrica versului clasic, adeziunea sa la programul etico-politic fundamentat și practicat cu pilduitoare exemple de împăratul Marcus Aurelius în provinciile danubiene ale imperiului. Într-adevăr, la Dunărea pannonică și fruntarele Daciei — a cărei romanitate o consolidează pe diverse căi³ — în focul luptelor purtate cu succes după anul 169 e.n. împotriva quazilor și marcomanilor, începuse Marcus redactarea lucrării *Către sine*⁴. Ea cuprindea experiența unei vieți de împărat-cetățean, apropiat prin modestia și umanismul său de spiritul provincialilor dunăreni, care s-au străduit astfel, din profund respect, să-i copieze fapta și gîndul.

*

Dincolo de „ale sale” și „cele străine”, de bine și rău, de valoare și nonvaloare, stoicii distingeau „indiferențele” (ἀδιάφορα), bogăția și sărăcia, sănătatea și lipsa de sănătate, viața și moartea etc., categorii accidentale, deci precare și, în consecință, excluse din sfera axiologicului. Ne naștem și murim „fiindcă este în natura tuturor lucrurilor să-și schimbe starea și poziția, să fie nimicite pentru ca, astfel, să se nască altele și să le urmeze”⁵. În fizica porticului fluxul continuu al generării și distrugerii, al nașterii și morții, constituie astfel o simplă dar immanentă imbinare și dezbinare de elemente. „Cele ce vin din pămînt, se risipesc din nou în pămînt, iar cele ce încolțesc din rodnicul sîn al văzduhului se întorc iarăși spre bolta cerească”⁶. Acest gînd al lui Marcus Aurelius a fost dăltuit pe stela funerară aparținătoare altui anonim daco-roman din Tibiscum. El decide: *D(is) M(anibus) / Terra te / net corpus no / men lapis atque /*

² Marcus Aurelius, *Către sine* (trad. românească de M. Peucescu și D. Burtea, în *BPT*, 1977), III, 11; IV, 3—4, 23, 26—27; XII, 34.

³ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, Ed. Științifică, București 1969, pp. 60—78.

⁴ Marcus Aurelius, o.c., I, 17; II, 17.

⁵ Idem, XII, 21.

⁶ Idem, VII, 50.

animam aer qu / am melius fuer / ..., adică: Zeilor Mani, pământul ține (cuprins) trupul, numele (este pe) piatră iar sufletul (se află în) aer; cu cât mai bine ar fi fost...⁷ Finalul inscripției-epitaf, deteriorată de vechime, poate fi reîntregit, oredem noi, adăugînd expresia *aliter* (altfel), care-i conferă simultan sens, ritm și nota de scepticism cuvenite unui *trenos* autentic: *quam melius fuer[it aliter]*: cu cât mai bine ar fi fost altfel!?

Stoicii au împrumutat concepția dualistă despre natura umană din materialismul ionienilor. Astfel, după Anaxagora, realitățile corporale sînt expresia coexistenței aerului (etherului) cu țărîna. Părerea lui, împărtășită în Atena de gruparea lui Pericles, se regăsește prin influență în epitaful eroilor potideeni (căzuți în 432 î.e.n. în luptă cu invadatorii spartani), ale căror suflete au fost primite în ether, după cum țărîna le-a primit trupurile. Din acest punct de vedere, Anaxagora urmează calea lui Anaximene⁸, etherul însemnînd pentru ei aer uscat și cald, suflare (πνεῦμα), identică sufletului (ψυχή), principiu material al mișcării substanțiale (μεταβολή) a nivelul tuturor lucrurilor. De fapt, relația semantică și comunitatea etimologică *suflare-suflet* evidențiază supraviețuirea acestei concepții materialist-naive „păgine” în gîndirea populară românească.

⁷ I. I. Russu, o.c., nr. 173.

⁸ Aetius, I, 3—4.

Atribuind etherului rațiune (λόγος), Diogene din Apollonia orientează către idealism fizica ionienilor. Sufletele individuale devin astfel părți ale sufletului universului (κόσμος), ether înzestrat cu inteligență. Ideea aceasta fundamentase panteismul atât de evident la Euripide⁹, regăsindu-se în cele din urmă la stoici, în reducția universalului la un tot logic constituit (λογικὸς ἄρα ἐστὶν ὁ κόσμος)¹⁰. Planul uman și cel divin tind într-adevăr către suprapunere în cetatea-universală a porticului. Tind, dar elementele materiale, strict pămîntene stăvilesc năzuința crească a elementului formal din alcătuirea ființei. „Sufletul tău vital, ca și toate elementele de natura focului, contopite în tine, deși în mod natural năzuiesc să se înalțe, se supun ordinii universale și își păstrează locurile pe care le dețin, acolo, în cadrul alcătuirii generale a trupului. De asemenea, toate elementele de natură pămînteană sau lichidă din alcătuirea trupului tău se ridică deasupra nivelului lor obișnuit și rămîn statornice, într-o poziție care nu le este firească, cu toate că, în mod normal, înclină să cadă”¹¹. Recunoaștem aici atât oscilația stoicilor între materialism și idealism, dualismul lor, cit și dialectica heracliteană a continuei schimbări prin acțiunea legii unității și luptei contrariilor.

În virtutea acestor convingeri, sfîrșitul vieții înseamnă schimbare la nivelul substanței, mișcare dialectică în cadrul aceleiași cetăți-universale și nu intrare în neființă. Fiecare element corporal se reîntoarce prin moarte la poziția sa firească în vederea unor noi alcătuiuri. Aceasta este suprema legitate a cosmosului stoicilor și „orice-ți este potrivit ție, o, univers, mi se potrivește și mie. Nimic nu mi se pare prea devreme sau prea tîrziu, dacă pentru tine apare la timpul potrivit. Tot ceea ce produc anotimpurile tale sînt roade pentru mine, o, natură. De la tine vin toate, toate există în tine, în tine toate se vor întoarce”¹². Și fluxul va fi nesfîrșit, pentru ca universul să fie mereu reîmprospătat.

LAUSE VITAE — BEMERKUNGEN ZU EINIGEN INSCRIFTEN AUS TIBISCUM

Zusammenfassung

Anhand der Auslegung zweier Grabinschriften aus Tibiscum (IDR, III, 1, 174, 173) weist der Autor vorliegender Arbeit auf die Existenz von Anhängern der Moral und Onthologie der Stoiker dieser städtischen Siedlung des römischen Dakiens hin. Seiner Ansicht nach ist die Verbreitung dieser philosophischen Idee in der dakischen Provinz auf die Popularität, derer sich der Kaiser Marcus Aurelius unter den Bewohnern der Donauprovinzen erfreute, zurückzuführen.

⁹ Euripide, *Chrysippos*, 839.

¹⁰ Sextus Empiricus, *Adv. Mathemat.*, IX, 101—103.

¹¹ Marcus Aurelius, *o.c.*, XI, 20.

¹² Idem, IV, 23.